

ZANIMANJE ŠTEFANA KOCIANČIČA ZA GORIŠKO UMETNOST IN UMETNOSTNE SPOMENIKE

dr. ALENKA DI BATTISTA

Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta
alenska.di.battista@zrc-sazu.si

Izvleček: Prispevek obravnava odgovore Štefana Kociančiča na vprašanja, ki jih je Društvo za jugoslavensku povjesnico i starine iz Zagreba postavilo članom in širši javnosti v prvi številki glasila *Arkiv za povjestnicu jugoslavensku* leta 1851. Posebna pozornost je namenjena tistim odgovorom, v katerih avtor predstavi umetnike in umetnostne spomenike na Goriškem. Članek želi ovrednotiti in kontekstualizirati Kociančičeve zapise v okviru sočasnih prizadevanj Ivana Kukuljevičeva za ohranjanje, varovanje in raziskovanje kulturne dediščine na Hrvaškem in za sestavo prvega biografskega leksikona jugoslovanskih umetnikov, imenovanega *Slovník umjetnikah jugoslavenskih*, med letoma 1858 in 1860. Prispevek postavi Kociančičeve odgovore tudi v kontekst tedanjih in kasnejših objavljenih umetnostnozgodovinskih publikacij na Goriškem in v širšem slovenskem prostoru ter ugotavlja vzroke za njihovo zapostavljenost.

Gljučne besede: Štefan Kociančič, Arkiv za povjestnicu jugoslavensku, goriški umetniki, goriški umetnostnozgodovinski spomeniki

Spisi Štefana Kociančiča doslej niso bili deležni posebne pozornosti umetnostnozgodovinske stroke, kljub temu da je goriški duhovnik prvi slovenski pisec o umetnosti Goriške nasploh. Izjemo predstavlja umetnostni zgodovinar Sergio Tavano, ki je opozoril na Kociančičevo zanimanje za raziskovanje in poznavanje ključnih umetnostnih spomenikov in osebnosti na Goriškem v zaključnem delu prispevka z naslovom *Gli scritti di Stefano Kociančič sulle antichità cristiane* (Tavano, S. 1984: 74).¹ Le-to sega v prvo obdobje njegove publicistične dejavnosti, ki se začne leta 1845 z izidom prve knjige v slovenskem jeziku *Vodnik*

pobožniga kristjana v Celovcu in se zaključi v sredini petdesetih let, ko se za dobro desetletje intenzivneje posveča prevajanju in preučevanju jezikov Bližnjega in Daljnega Vzhoda (Marušič 1984: 40). Tavano omenja zlasti odgovore, ki jih je Štefan Kociančič poslal Društvu za jugoslavensku povjesnico i starine iz Zagreba, sprva sicer delno objavljene v celovškem mesečniku *Slovenska bčela*, nato pa v celoti v društvenem glasilu *Arkiv za povjestnicu jugoslavensku* (Tavano, S. 1984: 74). Glasilo je neredno izhajalo med letoma 1850 in 1875 v Zagrebu, veljalo pa je za prvi znanstveni časopis na Hrvaškem. Njegov glavni urednik in pisec večine prispevkov je bil Ivan Kukuljević Sakcinski (1816–1889), ena izmed ključnih osebnosti hrvaškega družbenopolitičnega in kulturnega življenja v 19. stoletju (Jurić, Vranešević 2011: 23). *Arkiv* je v prvi številki med drugim objavil vprašanja, namenjena »vsem prijateljem domačih starin in jugoslovanske zgodovine«, ki so sprožila val odgovorov in posledično spodbudila sistematično evidentiranje raznolikih oblik kulturne de-

¹ Članek je nastal ob priliki mednarodnega simpozija o Štefanu Kociančiču v Gorici leta 1984 in je nato izšel v publikaciji z naslovom *Stefano Kocinačič (1818–1883): un ecclesiastico al servizio della cultura fra Sloveni e Friulani*. Le-ta je del zbirke *Fonti e studi di storia sociale e religiosa*, ki jo izdaja Istituto di storia sociale e religiosa iz Gorice, in predstavlja edino večje raziskovalno delo s pomočjo katerega je bilo Kocinačičevo življenje in delo poglobljeno in celostno predstavljeno z različnih zornih kotov (Kolenc 2007: 260).

diščine na Hrvaškem in v širšem jugoslovanskem prostoru, saj je bil glavni namen društva ravno raziskovanje, zbiranje in varovanje vseh predmetov in virov iz preteklosti, ki naj bi služili kot podlaga in neizpodbitni dokazi za prikaz zgodovine lastnega naroda (Dodatak 1851: 237; Jurić, Vranešević 2011: 23–24). Z ozirom na heterogeno zbirateljsko dejavnost društva, ki je segala od zbiranja rokopisnega in tiskanega gradiva, preko široko pojmovane materialne kulturne dediščine, vse do ljudske kulture in slovstva, je skupno število šestindvajsetih vprašanj zajemalo različne vsebine: od arheoloških, (umetnostno)zgodovinskih in jezikoslovnih do etnoloških ter zbirateljskih (Mance 2012: 79–81). Umetnostnozgodovinskih vprašanj je bilo šest. Pod zaporedno številko dvanajst je društvo na primer želelo spoznati imena gradov, samostanov, cerkva in drugih znamenitih stavb ter kaj se je o njih pripovedovalo. Sledilo je vprašanje, preko katerega je organizacija izkazala zanimanje za obstoj slik tujih in domačih umetnikov v gradovih in cerkvah ter za portrete, historično slikarstvo in za upodobitve narodnih noš. Točka štirinajst se je nanašala na ohranjenost ilustriranih rokopisov in tiskanih publikacij, opremljenih z bakrorezi ali lesorezi. Z vprašanjem štiriindvajset je društvo pridobilo informacije o slavnih možeh, med katere so prištevali pisatelje, umetnike, vojake ipd., ki so se odlikovali v okrajih, iz katerih so izhajali sodelavci *Arkiva*. Sledilo je vprašanje o obstoju starih grobov oziroma nagrobnikov z okrasnimi napisi in grbi v zunanjščini in notranjščini cerkva, z vprašanjem šestindvajset pa je društvo poizvedovalo po zbiralcih starin in njihovi pripravljenosti do prodaje lastnih zbirk Narodnemu muzeju v Zagrebu. Pisni odgovori zunanjih sodelavcev in članov društva so bili objavljeni v vsaki kasnejši številki *Arkiva*. Napisani so bili lahko v kateremkoli jeziku, javno so bili predstavljeni tudi na »velikem društvenem zborovanju«, zahvala pošiljateljem odgovorov pa je bila navadno objavljena v dnevnem časopisju (Kukuljević 1851: 241–243).

Na osnovi delno ohranjene Kukuljevićeve korespondence in objav v reviji vemo, da je Kukuljević podobna vprašanja somišljenikom na Hrvaškem in v bližnjih deželah pošiljal tudi osebno ter jih prosil za odgovore in sodelovanje; tako pismo

je 7. maja leta 1851 prejel Štefan Kociančič. Njegovi odgovori na nekatera vprašanja, ki jih je 26. junija 1851 napisal v Gorici, pa so bili objavljeni naslednjega leta v *Arkivu*. Nanašali so se na vprašanje narodnostne meje na Goriškem, prinašali so seznam historičnih knjig o Furlaniji, nekatera imena slavnih goriških mož in umetnikov ter omembo narodnostnih razmer v Karniji (Marušič 1980: 258, Tascia 1996/1997, 90–94). Med goriškimi umetniki so bili naštet: *Filip Pik*,² ki je bil po njegovem mnenju povprečen slikar, kamnoseka *Valentin* in *Jozip Rabula* ter slavna slikarja *Jozip* in sin *August Tominc*, katerih dela (zlasti tista starejšega Jozipa) so krasila t. i. »veliko cerkev« in semeniško kapelo v Gorici.³ Glede podrobnejših informacij o njihovem delu ter o delu drugih goriških umetnikov Kociančič objubi, da jih bo posredoval v prihodnje. Pripravil naj bi mu jih »njegov zvesti sodelavec doktor Jakob Dellabona,⁴« ki je bil tedaj profesor pastoralne teologije na Goriškem semenišču in začasni profesor italijanščine na tamkajšnji gimnaziji (Kociančič 1852: 404–405).

Leta 1854 je v *Arkivu* ime Štefana Kociančiča navedeno v seznamu častnih članov zagrebškega društva z oznako »profesor v vlaški Gorici« (Popis 1854: 346). V zemljepisnem razdelku je bil objavljen njegov prispevek z naslovom *Zgodovinske drobtinice po Goriškem nabrane v letu 1853* in priloge, ki jih je napisal v sodelovanju

² Filip Pik (1806–1879) je bil učitelj risanja in slikar v Gorici. Za oltar frančiškanske cerkve v Gorici je naslikal Sv. Križ po vzoru Tominceve slike z isto motiviko v goriški pokopališki kapeli, na stropu prezbiterija cerkve v Sovodnjah pa Kristusa, blagoslavljaljočega kruh v Emavsu (spletni vir 1).

³ Z oznako »velika cerkev« ima Kociančič v mislih goriško stolnico.

⁴ Gre za Giovannija Giacoma Della Bona (1814–1885), ki je po dokončanem študiju bogoslovja v goriškem semenišču (1832–1836) nadaljeval šolanje na dunajskem zavodu Frintaneum (1837–1841) in obiskoval tečaje za gluhoneme. Po povratku domov je postal stolni vikar in profesor katehetike, pedagogike in metodike poučevanja gluhonemih v bogoslovnem semenišču (1841–42). Nekaj let je opravljal tudi funkcijo vodje goriškega Zavoda za gluhoneme in semeniškega spiritala (1843–46), nato pa je postal še redni profesor pastoralne teologije (1846–55). Slovel je kot izvrsten cerkveni govornik in razgledan šolnik. Nekaj let pred smrtjo je bil imenovan v tridentinskega knezoškofa (spletni vir 2; spletni vir 3).

s svetolucijskim župnikom Tomažem Rutarjem (Kociančič 1854a: 173–222, Kociančič 1854b: 230–238, Ruttar 1854: 223–230), v petem delu *Arkiva* pa so bili objavljeni obljubljeni odgovori na Kukuljevičeva vprašanja, ki so bili v primerjavi s prejšnjimi besedili mnogo bolj obsežni in izčrpnji (Kociančič 1854c: 259–309). Iz umetnostnozgodovinskega stališča so najbolj zanimivi tisti odgovori, ki navajajo zgodovinske vire za nastanek Marijine cerkve z votivno Marijino podobo na glavnem oltarju in bližnjega frančiškanskega samostana na Sveti gori nad Gorico ter Marijine cerkve na otoku Barbana pri Gradežu (Kociančič 1854c: 269–272). Obe cerkvi sta bili sicer omenjeni že v *Zgodovinskih drobtinica* kot priljubljena romarska kraja, z nastankom katerih so neposredno vezane številne pripovedke, v *Odgovorih* pa je Kociančič zlasti pri opisu Svete gore izpostavil pomembne podatke o letih dograditve cerkve (1544) in samostana (1566) ter letnici njune razpustitve (1786) in ponovne oživitve (1793), ki osvetljujejo historiat nastanka omenjenih stavb (Kociančič 1854a: 212, 175–176; Kociančič 1854c: 269–270). Sledi seznam na osnovi neimenovanih dokumentov izpričanih najstarejših cerkva v goriški nadškofiji, v katerega avtor vključi stavbe od sredine petega (npr. domnevno cerkev v Karminu (Krminu)) do konca šestnajstega stoletja (npr. cerkev v Cervignanu) (Kociančič 1854c: 272). Nadaljuje s predstavitvijo najpomembnejših taborov in gradov,⁵ ki so bili »*viditi skorej na verhu vsakega hriba*« na Goriškem, pri katerih občasno poda tudi zanimive ugotovitve o njihovi stopnji ohranjenosti. Na vrhu hriba Kalvarija, ki se dviga nad Podgoro in Ločnikom, omeni na primer ostanke ruševin cerkve sv. Trojice, pri mnogo bolj obsežnem opisu gradov v Brdih navede med slabše ohranjenimi Attemsov grad v Vipolžah, ki je bil tedaj že skoraj popolnoma zapuščen, in grad v Dobri (Dobrovem),

⁵ Kociančič pri definiranju izbranih plemiških stavb redno uporablja naziv grad, ki označuje utrjeno srednjeveško stalno bivališče fevdalnega gospoda. Na osnovi sodobne umetnostnozgodovinske literature bi bil v mnogih primerih mnogo bolj ustrezen izraz dvorec ali vila. Le-ta je označevala sprva stavbni kompleks, zgrajen kot sedež zemljiške posesti premožnejšega sloja, pozneje pa tudi manjša, primestne ali mestne hiše z vrtom (več o izbrani tematiki v: Seražin 2008: 17–43).

med boljše ohranjenimi pa grad pod Medano imenovan Gradič (Kociančič 1854c: 272–274). Na podoben način kot v razdelku, posvečenem Brdom in Bricem v *Drobtinica*, predstavi Kociančič v *Odgovorih* tudi s štirimi stolpi utrjeno vas Št. Martin (Šmartno), grad grofov Koronini (Coronini) iz Kromberka na Humu in utrjeno cerkev sv. Križa s pokopališčem, zaključni nato z omembo porušenih trdnjav Kluže in Predel na meji med Goriško in Koroško deželo ter opisom spomenika v obliki piramide z napisom in kipom umirajočega leva na podstavku, ki je bil posvečen inženirju stotniku Johannu Hermannu von Hermannsdorf in hrabrim branilcem, padlih v bojih leta 1809 (Kociančič 1854c: 272–274).

Kljub temu, da sta »*sovražni zob časa in neprijazne okoliščine*« poškodovala in porazgubila tudi številne lepe in dragocene knjižnice (npr. knjižnica karmeličanskega samostana na Kostanjevici in Lantierijeva osebna knjižnica), slike slavnih umetnikov in druge umetniške izdelke, ki so nekoč krasili skoraj vsako plemiško hišo na Goriškem, avtor uspe naštetih nekaj preživelih likovnih del: sliko Vnebovzete Marije »*slavno znanega*« *Tintoretta* na glavnem oltarju goriške stolnice, ki je bila postavljena namesto neke druge Tominčeve slike,⁶ in stropno fresko Italijana *Giulia Quaglia* z mojstrsko izvedenimi simboli Vere, Upanja, Ljubezni v isti cerkvi (Kociančič 1854c: 274).⁷ Sledi predstavitev »*lepih, silno zalih*« oltarnih slik *Palme mlajšega*⁸ in nekaterih del »*preslavnega*«

⁶ Gre za Marijino vnebovzetje Domenica Robustija, imenovanega Domenico Tintoretto (1560–1635), ki je sprva bila v velikem oltarju v kapucinski cerkvi, v začetku 19. stoletja je bila prenesena v goriško stolnico, po drugi svetovni vojni pa v cerkev sv. Duha na goriškem gradu (Šerbelj 2002: 64).

⁷ Giulio Quaglio (1668–1751) je eden od pomembnejših slikarjev na Furlanskem in iztekajočem se 17. stoletju. Najzgodnejše delo na Goriškem so freske v salonu prvega nadstropja vile Antonini Brunner v Cavenzanu iz leta 1698. Prvič je stopil na avstrijska tla leta 1700, ko je dobil naročilo za poslikavo prezbiterija stolne oz. župnijske cerkve v Gradišču ob Soči. Njegovo najbolj obsežno delo na Goriškem predstavlja poslikava notranjščine župnijske cerkve sv. Hilarija in Tacijana (poznejše stolnice) v Gorici, s katero si je pridobil velik sloves tudi na Kranjskem in Štajerskem (Šerbelj 2002: 20–22, 192–194).

⁸ Jakopo Negretti, imenovan Palma mlajši (ok.

Pordenoneja,⁹ ki so bila v tistem času zelo redka in zato tem bolj dragocena. Nenazadnje »med starejši i draži podobe« prišteva še slike neznanih avtorjev v nekdanji frančiškanski cerkvi v Gorici in v refektoriju goriškega bogoslovnega semenišča (Kociančič 1854c: 275–276).¹⁰ Pri opisih nekaterih slik Kociančič poda tudi zelo koristne podatke o tedanjih novih lastnikih in ponekod izpostavi slabo ohranjenost, ki izhaja iz neznanja in nerazumevanja njihove vrednosti, pri ocenjevanju navedenih del pa vseskozi povzema vedenje tistih mož, »ki se na to zastopijo« (Kociančič 1854c: 274–278).

V nadaljevanju našteje pomembne tiske, rokopise in listine iz tedanje Semeniške in drugih knjižnic ter arhivov na Goriškem in v bližnji okolici, bolj redkobeseden pa je pri opisu njihove slikovne opreme, kljub temu da je vprašanje štirinajst to predvidevalo (Kociančič 1854c: 278–277). V obsežnem odgovoru na vprašanje štiriindvajset nato naniza »slavne možé, kteri so se ali kot spisateljji, ali kot umetniki, ali kot vojščaki nekako sponesli in čast storili zemlji, ki jih je rodila (Kociančič 1854c:

1548–1628) je močno vplival na lokalno slikarsko produkcijo in pospešil njen razvoj. Bil je zelo plodovit slikar: na Goriškem in Furlanskem je nad dvajset slik, ki so pripisane njemu, in na desetine del, ki izkazujejo izrazit palmnesni značaj (Šerbelj 2002: 187–188). Kociančič med njegovimi deli izpostavi podobo sv. Lucije na stranskem oltarju župnijske cerkve v Ločniku, sliko sv. Roka (domnevno gre za sv. Roka med Boštjanom in Avguštinom z vizijo Matere božje) v cerkvi sv. Roka v Podtumu pri Gorici in Marijino oznanjenje v goriški stolnici (Iancis 2011: 258, Šerbelj 2002: 187–189).

⁹ Med deli slikarja Giovannija Antonia de' Sacchis, imenovanega Il Pordenone (1484–1539), ki velja za enega izmed bolj pomembnih renesančnih slikarjev v Furlaniji in enega izmed vidnejših domačih freskantov v prvi polovici 16. stoletja, omeni Kociančič hudo poškodovano in slabo hranjeno Marijino sliko na stranskem oltarju župnijske cerkve v Podgori pri Gorici, štiri manjše podobe goriškega (stolnega) kapitlja, delno ohranjeno fresko na pročelju hiše v ulici Raštel v Gorici, ki je bila razpoznavna do druge svetovne vojne, in freske v stranski kapeli porušene frančiškanske cerkve v Gorici (spletni vir 4; Kociančič 1854c: 275; Jazbar, Vogrič 2008: 26).

¹⁰ Med bolj dragocena slikarska dela neznanih avtorjev na Goriškem Kociančič prišteva: sliko s podobo Nandangela Mihaela iz nekdanje frančiškanske cerkve v Gorici in slike s podobami cesarice Marije Terezije, goriškega nadškofa Karla Mihaela Attemsja in papeža Benedikta XIV v Goriškem bogoslovnem semenišču (Kociančič 1854c: 275–276).

284).« V skupino umetnikov vključi glasbenike in slikarje. Pregled slednjih začne s slikarsko družino *Lichtenreiter*,¹¹ o kateri Kociančič napačno meni, da je delovala v Gorici ob koncu 18. oziroma na začetku 19. stoletja. Nadaljuje s kratko notico o dobrem portretistu *Karlu Kebru* iz Goriških Brd¹² in nato omeni *Franza Cauciga* (tudi Kaučić ali Kaučić),¹³ ki se je sicer rodil v Gorici, a je po obraževanju v Italiji večino svojega življenja preživel na Dunaju, kjer je bil učitelj in vodja slikarske Akademije. V nadaljevanju zelo sumarno predstavi še freskanta *Chiaruttinija*,¹⁴ »ki prav dobro freško mala« in žanrskega slikarja *Furlanettija*.¹⁵ O ženski

¹¹ Oče Janez Mihael Lichtenreit (1705–1780) in sin Karel Lichtenreit (1742–1817) sta v 18. stoletju v Gorici vodila uspešno slikarsko delavnico in spodbudila razcvet domače likovne produkcije. Predstavljala sta umetnostni antipod lokalni slikarski delavnici Antonia Parolija (1688–1768). Prva sta v svojih delih ostajala zvesta svojemu severnjaškemu izvoru, drugi pa beneškemu (Šerbelj 2002: 36–42). Kociančič omenja med očetovimi deli »prav lepo in umetno« poslikan strop korov dveh neimenovanih goriških cerkev, o katerih »pravijo, da ni freško«, med sinovimi pa oltarni sliki nadangela Rafaela v spremstvu sv. Tobije in Snemanje s križa v stranskih oltarjih cerkve sv. Ignacija v Gorici (Kociančič 1854c:288).

¹² Karel Keber (1764–1810) se je rodil v Gorici staršem iz Spodnjega Cerovega. Krstni boter grof Karel Strassoldo mu je omogočil študij slikarstva v Benetkah. V Gorici je vodil slikarsko delavnico. Domnevno se je pri njem šolal Jožef Tominc, Keber naj bi tudi grofu Frančišku della Torre-Valsassina priporočil mladega in obetavnega mladeniča Tominca za nadaljnje šolanje (spletni vir 5).

¹³ Franc Caucig (Kavčič) (1755–1828) je glavni zastopnik klasicizma v slovenski likovni umetnosti (več v: Rozman 1978). Kociančič poda v *Arhivu* njegov podroben življenjepis, v katerem poudari ključno vlogo grofov Cobenzl (očeta Guida in sina Filipa) pri njegovem šolanju na Dunaju in nato v Italiji, od njegovih del pa omeni le tista v palači grofa Mihaela Coroninija v palači Cingraf oziroma Grafenberg v Gorici (gre za primestno vilo Zengraf, Grafenberg v Gorici. Več glej: Seražin 2008: 159–162) (Kociančič 1854c: 288–289).

¹⁴ Gre za čedajskega slikarja Francesca Chiarottinija (1748–1796), ki ga je zaradi šolanja v Benetkah in morebitnih neposrednih stikov z Giambattistom Tiepolom Šerbelj uvrstil med »tiepoleskne slikarje«. Velja za zadnjega pomembnega freskanta 18. stoletja na Furlanskem, kamor je posredoval izkušnje beneškega dekorativnega iluzionizma 18. stoletja (Šerbelj 2002: 42).

¹⁵ Gre za Mattea Furlanettija (rojstvo med letoma 1751 in 1755–leto smrti neznano), ki je v obdobju od 1789

slikarki *Fratnik Salvatti* pove le, da »se na historičko slikarstvo dobro ume« nato pa našteje še pokojnega portretista in žarskega slikarja *Vilhelma Deprisa*,¹⁶ grofa *Strassoldo* in kanonika *Parkarja* (Kociančič 1854c: 288–289). Veliko več pozornosti Kociančič nameni življenju in delu *Jožefa Tominca*,¹⁷ ki je ob ustvarjanju slik s sakralnimi motivi širom naokoli slovel kot izvrsten portretist zlasti moških obrazov, nekoliko manj pa historičnih prizorov. Njegov sin *August* je po mnenju sodobnikov v marsičem očeta celo prekosil.¹⁸ Z *Jožefom Tomincem* je neposredno povezana tudi zgodba tedaj preminulega *Jožefa*

Battiga (tudi *Batič*),¹⁹ ki se je kot mlad in nadobuden slikar za krajše obdobje izpopolnjeval v Trstu ravno pri omenjenem mojstru. Na pobudo nekaterih goriških premožnih gospodov, med katerimi Kociančič poimensko izpostavi *Vincencia Katinelija*, barona *Weidmansdorfa* in goriškega nadškofa, pa je lahko *Battig* nadaljeval študij na Akademiji v Benetkah (Kociančič 1854c: 290–292). Smrt *Jožefa Battiga* je sovpadala z rastjo novega mladega goriškega slikarja *Antona Rotte*,²⁰ ki se je ravno tako izpopolnjeval v Benetkah, kjer je večino časa tudi prebival. Kot zadnji je omenjen še *Annibale Strata*,²¹ ki se je sicer rodil na Sardiniji in se je v Gorico preselil z očetom še kot otrok. V Benetkah je tako kot številni drugi umetniki študiral slikarstvo, veliko del pa je naslikal tudi za premožne naročnike na Goriškem (Kociančič 1854c: 292–293).

Na vprašanje petindvajset Kociančič zelo sumarno odgovori in omeni le nagrobnike z gotski-

do 1815 deloval kot slikar na Goriškem (zlasti v Gorici, Gradišču, Ogleju in na Bizjaškem). Bil je zelo cenjen med sodobniki. Umetnostni zgodovinarji ga prištevajo k umetniški struji s konca 18. stoletja v Furlaniji, ki se je približevala neoklasičnemu in romantičnemu slikarstvu (Brumat Dellasorte 2001: 47).

¹⁶ Ranieri Mario Cossar o njem piše, da je po njegovem osnutku nastal katafalk, ki ga je naročila Grofija Goriška in Gradiščanska za proslavo smrti cesarja Franca I. Na umetniški razstavi leta 1894 v Gorici je razstavljal šest slik in grafiko karmelske Matere Božje iz Kostanjevice (Cossar 1948: 205–206).

¹⁷ Jožef Jakob Tomic (1790–1866) se je rodil v Gorici, kjer je pri slikarjih Karlu Kebru in Francu Kavčiču dobil prvo slikarsko izobrazbo. Leta 1809 je došel v Rim in po posredovanju goriškega grofa Francesca della Torre in bržkone tudi avstrijske nadvojvodinje Marije Ane nadaljeval študij slikarstva. Okoli leta 1820 se je vrnil v Gorico, v času Ljubljanskega kongresa leta 1821, ki ga omenja tudi Kociančič, je veliko razstavljal in delal v Ljubljani, med letoma 1830 in 1835 se je preselil v Trst, nato pa spet v Gorico in naposled v Gradišče (spletni vir 6). Kociančič opozori, da je Tominc poleg številnih portretov ustvaril tudi nekaj platen s sakralno motiviko: sliko Marije Tolažnice za glavni oltar Marijine cerkve v Logu pri Vipavi, Marijino podobo z goriškima zavetnikoma sv. Hilarijem in sv. Ticianom ter Karlom Boromejskim za goriško stolnico, sliko Svete družine za kapelo Goriškega bogoslovnega semenišča, Marija z otrokom in sv. Antonom Padovanskim v cerkvi sv. Antona Novega blizu goriške stolnice in sliko Marijinega Vnebovzeta za glavni oltar kapucinske cerkve v Gorici (Kociančič 1854c: 289; Quinzi 2011: 155–156, 228, 237–238).

¹⁸ Avgust Tominc (1818–1883) je mladost preživel s starši v Trstu in Gorici. Študij slikarstva je obiskoval v Benetkah. Ustvarjal je sakralne, zgodovinske in profane prizore in portrete. Ob ustanovitvi muzeja Revoltella v Trstu leta 1872 je postal njegov ravnatelj. Funkcijo je opravljal do smrti (spletni vir 7).

¹⁹ Josip Batič (Battig) (1820–1850) je zelo zgodaj kazal nadarjenost za slikanje. Tako kot omenja že Kociančič se je sprva izobraževal pri Jožefu Tomincu v Trstu, nato pa v Benetkah. Do danes se je ohranilo več njegovih pisem, ki jih je pisal iz Benetk. Med najbolj zanimivimi je pismo, v katerem poroča o povabilu kneza Sanguszko na Poljsko, kjer naj bi postal njegov domači slikar. Batič je povabilo sprejel (spletni vir 8). Po pripovedovanju Kociančiča je tu hudo zbolel in se nato vrnil v Benetke, kjer je leta 1850 tudi umrl. Kociančič omeni med njegovimi deli štiri slike stranskih oltarjev goriške stolnice. Med najlepšimi sta bili po njegovem mnenju sliki sv. Jožefa in sv. Trojice (Kociančič 1854c: 292).

²⁰ Antonio Rotta (1828–1903) je prvo slikarsko izobrazbo pridobil v Gorici pri slikarju Vincenzu Cristofolettiju, sledil je študij na Akademiji v Benetkah. V svojih sakralnih in historičnih delih ter portretih se je približeval realističnemu slikarstvu. Posebej se je izkazal v žanrskem slikarstvu (spletni vir 9). Kociančič mu pripisuje sliko usmiljene Kocarijanke, ki se je takrat nahajala v hiši grofice Laris na Solkanski cesti (Kociančič 1854c: 293).

²¹ Annibale Strata (1822–1894) se je rodil v mestu Cagliari na Sardiniji. Z očetom, ki je bil po poklicu gledališki igralec, se je kasneje preselil v Gorico. Šolal se je v Benetkah, kjer je po pripovedovanju Kociančiča večino časa tudi živel. Kociančič pripiše slikarju na Goriškem deset platen s sakralno in posvetno motiviko. Med sakralnimi velja izpostaviti: slike sv. Alojzija, sv. Frančiška Asiškega in sv. Petra v cerkvi na Kostanjevici, med posvetnimi pa podobo Marka Pola, ki je nastala v času obleganja Benetk s strani cesarskih vojakov (Kociančič 1854c: 293; spletni vir 10).

mi napisi v veliki cerkvi v Gorici ter po zaslugi Henrika Coste in Chiara Vascottija mnogo bolj znane nagrobne v franciški cerkvi na Kostanjevici. Sledi opis pomembnejših javnih in zasebnih muzejskih zbirk v deželi, med katerimi izpostavi po letu 1848 hudo neurejen čedajski muzej, v katerem se »veliko važnega seznaniti in dobiti za našo jugoslavensko povestnico«, zbirko oglejskih antičnih predmetov grofa Franciška Cassisa (Francesco Leopoldo Cassis Faraone) v lastni palači v Ogleju in Gorici ter po vsebini sorodno zbirko lekarnarja Vincenzia Zandonattija (Vincenzo Zandonati), ki je tedaj slovel po vodiču *Guida storica dell'antica Aquileja* (Gorica, 1849), v katerem je podal izčrpne podatke o oglejskih izkopaninah in o njihovih zbirateljih. V Gorici med zbiratelje uvršča Jakoba della Bona (Giovanni Giacomo Della Bona), profesorja Milharčiča in gospoda Cristofolettija, sklene pa s trditvijo, da bi bil nakup predmetov od naštetih mož težko izvedljiv (Kociančič 1854c: 394).

Kot dopolnilo k vprašanju dvanajst Kociančič na koncu doda kratko predstavitev najimenitnejših cerkva na Goriškem. Mednje uvršča: nekdanjo patriarhalno cerkev v Ogleju, župnijsko cerkev v Gradežu v bizantinskem slogu, veliki cerkvi v Gorici in Krminu ter cerkev sv. Janeza Krstnika v Judovski ulici v Gorici, ki je bila prva jezuitska sakralna stavba v tem mestu. O njej se največ razpiše in objavi historiat nastanka stavbe. Zasnovan je na osnovi napisov na zunanjsčini in notranjsčini cerkve, ki ju v celoti tudi objavi. Kociančič nato sklene dodatek k Odgovorom z vestjo o obstoju znamenite lesene relikvije v obliki škofovske palice sv. Mohorja v goriški veliki cerkvi in srednjeveške škofovske palice nekega oglejskega patriarha iz kristala (Kociančič 1854c: 304–306).

Pomen in odmev Kociančičevih zapisov

Objavljena Kociančičeva pisma v *Arhivu* predstavljajo začetek rednega dopisovanja med Ivanom Kukuljevičem Sakcinskim in Kociančičem, ki je trajalo vse do leta 1869. Na osnovi delno ohranjene korespondence lahko sklepamo, da so jima pisma služila za izmenjavo koristnih informacij in aktualnih publikacij.²² V pismih sta večkrat

spregovorila o glagoljaških rokopisih iz Istre, Dalmacije in Kvarnerskih otokov, ki jih je Kociančič s pomočjo istrskih bogoslovcev Goriškega semenišča zbral in nato posredoval v Zagreb (Marušič 1980: 258–261; Tasca 1996/1997: 90–94). Dopisovanje je vseskozi ostajalo na formalni ravni, jezik pa se je sčasoma spremenil: prva Kociančičeva pisma so bila napisana v »ilirščini« (oziroma hrvaščini) z močnimi primesmi slovenščine, po letu 1865 v slovenščini (*Soča*, 2. 9. 1887, 1; Tasca 1996/1997: 94). »Ilirščine« se je naučil med študijem bogoslovja na Goriškem semenišču (*Soča*, 26. 8. 1887: 1), po prepisu nekaterih ljubljanskih študentov teologije na to šolo pa se je navdušil tudi nad idejami ilirskega gibanja. Le-ti so jih namreč razširili med slovanskimi goriškimi bogoslovci, ki so prihajali iz Gorice in Istre. Ilirsko društvo, ki je tedaj nastalo v Gorici, pa je med vidnejše predstavnike štel tudi Štefana Kociančiča (Petre 1939: 220; Marušič 1980: 39). Kljub temu, da ne poznamo podrobnosti Kociančičevega odnosa do ilirskega gibanja, lahko domnevamo, da mu je bil vsekakor, vsaj na začetku, naklonjen. To je bil morda tudi eden od razlogov, zaradi katerih je Kukuljevič navezal stike z goriškim duhovnikom, ki je postal dopisnik *Arhiva*. Analiza nekaterih objavljenih gesel umetnikov v *Slovníku umjetnikah jugoslovenskih* (1858–1860), prvem biografskem leksikonu umetnikov med južnimi Slovani, pa je pokazala, da je Kukuljevič kot vir upošteval tudi Kociančičeve odgovore v *Arhivu*. Kljub temu, da je bil naveden med viri le pri zapisu o družini Lihtenreit (Kukuljevič 1858–1860: 221), je Kukuljevič po Kociančiču povzel večino podatkov o Josipu Batiču (Kukuljevič 1858–1860: 22–23) in Antunu Roti (Kukuljevič 1858–1860: 371). Na podlagi nemške literature in lastnih zapisov je

Historica Slavorum Meridionalium. Acta Croatica (Zagreb, 1863), *Slovník umjetnikah jugoslovenskih* (Zagreb, 1858–1860) in *Jura Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae* (Zagreb, 1861–1862). S Kukuljevičem se je dogovarjal glede njihovega plačila, v zameno pa mu je poslal tudi več zvezkov zgodovinskega dela *Annali del Friuli* (Videm, 1850–1879) Francesca di Manzana, svojo hebrejsko slovnico *Specimina lectionis scripturae hebraicae* (Gorica, 1853) in »Album« hoc est libellus memorialis editus occasione, qua triginta sacerdotes, omnes quondam condiscipuli, vigesimum quintum presbyteratus sui annum solemniter agere convenerunt Goritiae (Gorica, 1867).

²² Kociančič si je na primer prizadeval, da bi za Semeniško knjižnico pridobil Kukuljevičeve knjige *Monumenta*

zapisal mnogo bolj obsežna gesla o Franju Kavčiču (Kukuljević 1858–1860: 148–154) in Juliusu Quagliu (Kukuljević 1858–1860: 359), saj sta oba slikarja uživala priznanje v širšem nemško govorečem okolju,²³ medtem ko lahko pri daljših geslih o Filipu Piku (Kukuljević 1858–1860: 346) in Josipu ter Valentinu Rabuli (Kukuljević 1858–1860: 360) domnevamo, da je ravno Kociančič hrvaškemu izobražencu posredoval izpopolnjene informacije o njihovem delovanju na Goriškem, in sicer v tistem delu njune korespondence, ki se do danes žal ni ohranila. Izpostaviti velja na koncu še dejstvo, da je Kukuljević popolnoma spregledal številna imena posameznikov (Tintoretto, Palma Mlajši, Pordenone, Karel Keber, Chiaruttini, Furlanetti, Fratnik Salvatti, Wilhelm Depris, Strassoldo, Parkar), ki jih je Kociančič prišteval med goriške slikarje. Vzrok za to se morda skriva v tem, da za opis njihovega življenja in dela ni imel ustreznih virov in literature ali pa ne-jugoslovanski izvor njihovih imen, pri čemer pa moramo upoštevati dejstvo, da je Kukuljević navadno v *Slovník* namenoma vključil tudi tuje, neslovanske mojstre, ki so se v »jugoslovanskih pokrajinah« rodili, živeli in delovali in so zato po njegovem mnenju pripadali zgodovini umetnosti jugoslovanskega naroda in dokazovali prežetost jugoslovanskih pokrajin in kulture z mediteranskim in srednjeevropskim prostorom (Kukuljević 1858–1860: [6]; Mance 2012: 232–236). Med »jugoslovanske pokrajine« je prišteval tudi Gorico, kljub temu, da je tedaj bila že »polslovanski« kraj in jo je zato pri nekaterih geslih označil za »vlaško«, drugič pa za »slovensko« mesto (Kukuljević 1858–1860: [6], 346, 371).

V nasprotju s Kukuljevićem je Kociančič pri izboru domačih umetnikov postavil v ospredje

njihovo pripadnost goriškemu prostoru ne pa nacionalnosti. Pri tem ni segal daleč nazaj v preteklost, ampak se je raje osredotočil na sodobnike in se omejil zgolj na slikarje. V življenjepisih je navadno izpostavil ključne biografske podatke (rojstvo, smrt, podatke o starših, šolanje, mecene, zanimive anekdote ipd.) in seznam njihovih najbolj pomembnih del na Goriškem. Med temi so v veliki meri prevladovali slike s sakralno motiviko, za katere je vedno objavil naslov in kraj hrambe, medtem ko je bil pri tistih s posvetno tematiko običajno mnogo bolj splošen. Večinoma so bili to portreti, včasih žanri in historična dela, povsem spregledal pa je željo društva, da bi upošteval tudi naslikane podobe v narodnih nošah. Pri ocenjevanju umetnikov in njihovih del je Kociančič povzemal trditve, ki so mu jih posredovali izobraženi sodobniki, kot je bil na primer prijatelj Giovanni Giacomo Della Bona, delno pa jih je povzemal iz sočasnega domačega časopisja, kar potrjuje tudi omemba *Il Giornale di Gorizia* pri oceni slike *Coena Domini* Annibala Strate (Kociančič 1854c: 293). Predstavitev goriških umetnostnozgodovinskih spomenikov je še dodatno oprl na njemu dostopne oziroma poznane zgodovinske vire, literaturo in legende. Obogatil jih je z lastnimi opažanji o odnosu uporabnikov do spomenikov, o spremembah lastnikov skozi čas in s podatki o njihovi stopnji ohranjenosti. Kociančič je namreč deloval kot kulturni zgodovinar, ki je želel ovrednotiti dotlej prezrto družbeno in kulturno zgodovino domače Goriške. Pri tem je opozoril ne le na njene spomenike in umetnike, ampak tudi na ključne vire in literaturo v domačih javnih in zasebnih arhivih ter knjižnicah, ki so bili za raziskovanje tega prostora ključni. Prav zaradi omenjenih značilnosti lahko Kociančiča uvrstimo med tiste kulturne zgodovinarje, ki so pod vplivom romantike in historicizma v skladu z idejnimi in družbenopolitičnimi okviri 19. stoletja gojili zanimanje za domačo, sprva predvsem pokrajinsko preteklost, v katero so uvrščali tudi likovno umetnost, ter s tem postavili temelje za nadaljnji razvoj umetnostnozgodovinske stroke in spomeniškoarstvene službe na Slovenskem.²⁴

²³ Pri Franju Kavčiču so navedni: *Annalen der bildenden Künste für die österreichischen Staaten* (Wien, 1802) Hansa Rudolpha Füsslija, Füssli et Nagler *Künstler-Lexikon*, Teutsches Künstlerlexikon Johanna Georga Meusla (Lemgo, 1808), *Wiens lebende Schriftsteller, Künstler und Dilettanten im Kunstfache* Franza Heinricha Böckha (Wien, 1822) in *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich* Constanta von Wurzbacha (Wien, 1857), pri Juliusu Quagliu pa: *Gemälde von Krain* (Laibach, 1803) H. G. Hoffa in *Reiseerinnerungen aus Krain* (Laibach, 1848) Henrika Coste (Kukuljević 1858–1860: 148–154, 359).

²⁴ Na območju Kranjske je potrebno na primer omeniti: Augusta Dimitza in njegov prispevek *Zur Geschichte der Kunst und Künstler in Krain*, ki je leta 1865 izšel v pri-

Kljub svoji neizpodbitno pomembni vlogi je bil Kociančič s strani poznejših slovenskih umetnostnih zgodovinarjev in zgodovinarjev povsem prezrt. *Oris zgodovine umetnosti pri Slovencih: Kulturnozgodovinski poskus* Franceta Steleta (1886–1972), ki je nastal z namenom formulacije sistematičnih izhodišč, po katerih bi bilo mogoče »domače gradivo enakopravno vključiti v mednarodno zgodovino umetnosti« in »podati umetnostnozgodovinsko hrbtenico za presojo razvojnega toka naše likovne umetnosti«, ni prinašal seznama uporabljenih virov in literature ter se je osredotočal le na slovensko ozemlje, ki je bilo tedaj del Kraljevine SHS (Stele 1966: 8, 9).²⁵ Sočasna *Zgodovina umetnosti pri Slovencih, Hrvatih in Srbih* Josipa Mala (1884–1978) je bila sicer vsebinsko širše zasnovana: obsegala je celotno slovensko etnično ozemlje, ne oziraje se na pokrajinske ali državne meje in upoštevala spomenike ter umetnike širšega Goriškega prostora, v izbor literature pa je uvrstila samo *Slovník* Ivana Kukuljevića Sakcinskega (Stele 1966: 13–14; Mal 1924: 64–66).²⁶ Podobno lahko ugotovimo tudi pri analizi knjige Viktorja Steske (1868–1946) *Slovenska umetnost, I: Slikarstvo*, ki je iz *Slovníka* povzemala življenjepis Mihaela Lichtenreita, Josipa Batiga in Antuna

Rote (Steska 1927: 112–113, 277, 297). Goriška sodobnika Leo Planiscig (1887–1952) in Antonio Morassi (1893–1976) prav tako ne omenjata Kociančičevih zapisov v *Arhivu*, pri raziskovanju goriških spomenikov in umetnikov pa posredno nadaljujeta po poti, ki jo je sredi 19. stoletja začrtal Kociančič. Pod vplivom umetnostnega zgodovinarja Karla Drexlerja (1861–1922), ki se je leta 1907 na željo goriškega nadškofa Franciška Borgia Sedeja preselil v Gorico, in pod vplivom pobude dunajskega Ministrstva za uk in bogočastje, ki je leta 1910 mlade goriške dijake spodbujalo k dokumentaciji in raziskovanju goriških spomenikov, je zanimanje za zgodovino umetnosti Goriške med domačimi intelektualci ponovno oživel (Tavano 2012: 204–205). To je jasno razvidno na primer v člankih Lea Planisciga v reviji *Forum Iulii*²⁷ in v publikacijah *Denkmale der Kunst in den südlichen Kriegsgebieten: Isonzo-Ebene, Istrien, Dalmatien, Südtirol* ter *Bau- und Kunstdenkmale des Küstenlandes*, ki sta izšli leta 1915, tik pred odprtjem soške fronte; pri Antoniu Morassiju pa zlasti pri govoru *Gorizia nella storia dell' arte* iz leta 1924 oziroma njegovem izpopolnjenem ponatisu v *Gorizia nella storia, nell'arte, nell'economia* ter pri poglavju *L'arte nel Goriziano* v vodiču *Guida delle valate dell'Isonzo e del Vipacco* iz leta 1930, ki veljajo za prve podrobne pregledne umetnostnozgodovinske študije goriške umetnosti (spletni vir 11).

Če za konec namignemo še na možne vzroke, ki so privedli do spregledanosti Kociančičevih zapisov v *Arhivu* s strani stroke, lahko pri italijanskih umetnostnih zgodovinarjih predpostavljamo, da je v prvi polovici 20. stoletja – obdobju

logi časopisa *Laibacher Zeitung*, ter posamezna poglavja v *Geschichte Krains von der ältesten Zeit bis auf das Jahr 1813: Mit besonderer Rücksicht auf Culturentwicklung*, ki je izšlo v dvanajstih snopiščih med letoma 1874 in 1876. *Umeteljnost in umeteljna obrtnost Slovencev: Kulturno-zgodovinska študija* Petra pl. Radicsa (1836–1919) iz leta 1880 velja za prvi poskus pregleda zgodovine umetnosti na Slovenskem v slovenskem jeziku. *Die Kunstzustände Krains in den vorigen Jahrhunderten* Edvarda viteza pl. Strahla, ki ji je sledila čez štiri leta, pa pomeni še dodaten korak naprej pri obravnavanju slovenske (kranjske) umetnosti v preteklih stoletjih (Ložar 1936/1937: 24–25; Höfler, Klemenčič 2006: 10–11).

²⁵ To potrjuje tudi stvarno kazalo na koncu knjige.

²⁶ Josip Mal je v publikaciji omenil sledeče goriške spomenike in umetnike: cerkev sv. Duha na Goriškem gradu, stolnico s štukiranimi detajli, marmornimi oltarji, z reliefi okrašeno prižnico in poslikavo Julija Quaglie v notranjščini, jezuitsko cerkev sv. Ignacija z ravno tako bogatimi oltarji, samostansko cerkev na Kostanjevici, tedanji muzej in rotovž, porušeno Attemsovo vilo v Podgori in vodnjaka na trgih Travnik in Koren po načrtih domačina Nikola Pacassija in goriška umetnika Franca Kavčiča ter Jožefa Tominca (Mal 1924: 14, 17, 18, 23, 26, 35–37).

²⁷ Med bolj pomembnimi članki v reviji *Forum Iulii* prištevamo Planiscigovo poročilo o razstavi fotografij umetnostnih spomenikov zahodne Furlanije, ki se je odvijala na prehodu iz leta 1910 v leto 1911 v Gorici na pobudo Karla Drexlerja in s sodelovanjem samega Planisciga (Planiscig 1910: 197–202; Planiscig 1911a: 325–333). Ravno tako pomembne objave v reviji pa so bila gesla biografskega leksikona *Lessico biografico degli artisti friulani e di quelli che nel Friuli operarono*, pri pripravi katerih je Planiscig sodeloval do leta 1912. Leta 1914 ga je nasledil someščan Antonio Morassi, ki je bil urednik petega in šestega dela leksikona (Planiscig 1911b: 227–235; Planiscig 1911c: 283–293; Planiscig 1912a: 333–339; Planiscig 1912b: 152–161; Tavano 2012: 206).

pogostih nacionalnih napetosti med Slovenci in Italijani, prve svetovne vojne in diktature fašizma – neizpodbitno odločilno vlogo odigrala pripadnost Kociančiča slovenski narodnosti.²⁸ Prezrtost Kociančiča s strani slovenskih strokovnjakov pa morda lahko povežemo z dejstvom, da sta bili Primorska, in s tem tudi Gorica po prvi svetovni vojni del Italijanskega kraljestva, in s tem slovenskim raziskovalcem težje dostopni. Sočasno se je s postavitvijo prve stalne zbirke v novoustanovljeni Narodni galeriji v Ljubljani in z izdajo Steletovega *Orisa* pojem slovenske umetnosti zožil in osredinil na Kranjsko (Jaki 2004: 83–84). Za prvi članek o slovenski likovni umetnosti v Julijski krajini v priložnostnem zborniku *Julijska krajina. Nacionalno-kulturni problem* je bilo potrebno počakati vse do leta 1930, ko ga je ob priliki Kulturne razstave Julijske krajine v Beogradu sestavil umetnostni zgodovinar France Mesesnel. Prva publikacija v celoti posvečena primorski likovni umetnosti pa je izšla šele leta 1940 v Ljubljani z naslovom *Umetnost v Primorju* izpod peresa Franceta Steleta (Zgonik 2002: 94–95).

VIRI IN LITERATURA:

Literatura:

Brumat Dellasorte, G. 2001: Matteo Furlanetto in Bisiacaria. Note storiche sulle ultime opere del pittore. V: *Il Territorio*, 23/16, 46–62.

Cossar, R. M. 1948: *Storia dell'arte e dell'artigianato a Gorizia*. Pordenone: Arti grafiche Cosarini.

Dodatak 1851: Dodatak. V: *Arhiv za povjestnicu jugoslavensku* 1/1, 237–251.

Höfler, J., Klemenčič, M. 2006: *Uvod v slovensko umetnostno zgodovino z bibliografskim pregledom. Skripta*. Ljubljana: [tipkopis].

Iancis, P. 2011: L'età moderna. V: *Storia di Lucinico*. Cormons: Credito cooperativo, Istituto di storia sociale e religiosa.

Jaki, B. 2004: Vloga Narodne galerije pri konstruiranju slovenske umetnostne zgodovine. V: *Slovenska umetnostna zgodovina. Tradicija, problemi, perspektive*. Ljubljana: Založba ZRC SAZU, 82–90.

Jazbar, E., Z. Vogrič 2008: *Gorica. Vodnik po mestu in po sledovih slovenske prisotnosti*. Gorica: Goriška mohorjeva družba.

Jurić, Z., D. Vranešević 2011: Zaštita kulturne baštine u putnim izvješćima Ivana Kukuljevića Sakcinskoga. V: *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske* 21/35, 23–39.

Kociančič, S. (Stjepan) 1852: Odgovor na nekoja pitanja načelnikova. V: *Arhiv za povjestnicu jugoslavensku* 2/2, 404–405.

Kociančič, S. (Stjepan) 1854a: Zgodovinske drobtinice po Goriškem nabrane v letu 1853. V: *Arhiv za povjestnicu jugoslavensku* 3/3, 173–222.

Kociančič, S. (Stjepan) 1854b: Priloge k drobtincam. V: *Arhiv za povjestnicu jugoslavensku* 3/3, 230–238.

Kociančič, S. (Stjepan) 1854c: Odgovori na vprašanja društva na jugoslavensko povestnico. V: *Arhiv za povjestnicu jugoslavensku* 3/3, 259–309.

Kolenc, P. 2007: Delovanje Štefana Kociančiča v Gorici in njegove publicistične objave o Goriški v Zgodnji danici (1851–1862). V: *Kronika*, 55/2, 259–272.

Kukuljević, I. 1851: Pitanja. V: *Arhiv za povjestnicu jugoslavensku* 1/1, 241–243.

Kukuljević 1858–1860: *Slovník umjetnikah jugoslavenskih*. Zagreb.

Ložar, R. 1936/1937: Slovenska umetnostna zgodovina. V: *Zbornik za umetnostno zgodovino*, 14/1–4, 19–35.

Mal, J. 1924: *Zgodovina umetnosti pri Slovencih, Hrvatih in Srbih*. Ljubljana: Narodna galerija.

Mance, I. 2012: *Zercalo naroda: Ivan Kukuljević Sakcinski: povijest umjetnosti i politika*. Zagreb: Institut za povijest umjetnosti.

Marušič, B. 1980: Iz dopisovanja Š. Kociančič - I. Kukuljević-Sakcinski. V: *Jadranski koledar* 28/1, 258–261.

Marušič, B. 1984: Il contributo alla cultura slovena. V: *Stefano Kociančič (1818–1883): un ecclesiastico al servizio della cultura fra Sloveni e Friulani*. Gorizia: Istituto di Storia Sociale e Religiosa, 37–44.

Planiscig, L. 1910: Per una esposizione fotografica ed una guida del Friuli orientale. V: *Forum Iulii* 1/7, 197–202.

Planiscig 1911a: La mostra fotografica del Friuli orientale. V: *Forum Iulii* 2/11, 325–333.

²⁸ Podobno je utemeljeval tudi Sergio Tavano ob analizi spregledanosti Štefana Kociančiča s strani lokalnih zgodovinarjev v preteklosti (Tavano 1984: 77–88).

Planiscig 1911b: Lessico biografico degli artisti friulani e di quelli che nel Friuli operano. V: *Forum Iulii* 2/8, 227–235.

Planiscig 1911c: Lessico biografico degli artisti friulani e di quelli che nel Friuli operano. V: *Forum Iulii* 2/10, 283–293.

Planiscig 1912a: Lessico biografico degli artisti friulani e di quelli che nel Friuli operano. V: *Forum Iulii* 2/11, 333–339.

Planiscig 1912b: Lessico biografico degli artisti friulani e di quelli che nel Friuli operano. V: *Forum Iulii* 3/3, 152–161.

Popis 1854: Popis upravljajućih i počastnih članovah društva za povjestnicu i starine Jugoslavenah. V: *Arhiv za povjestnicu jugoslavensku* 3/3, 344–346.

Quinzi, A. 2011: *Giuseppe Tominz*. Trieste: Fondazione Cassa di Risparmio di Trieste.

Rozman, K. 1978: Franc Kavčič/Caucig (1755–1828): [katalog retrospektivne razstave]. Ljubljana: Narodna galerija.

Ruttar, T. 1854: Priloge k drobtincam. V: *Arhiv za povjestnicu jugoslavensku* 3/3, 223–230.

Seražin, H. 2008: *Kultura vile na Vipavskem in Goriškem od 16. do 18. stoletja*. Trst: Založništvo tržaškega tiska=Editoriale stampa triestina.

Soča, 1887a: Životopis ranjkega Št. Kocijančiča. 26. 8. 1887, let. 17, št. 35, 1.

Soča, 1887b: Životopis ranjkega Št. Kocijančiča. 2. 9. 1887, let. 17, št. 36, 1.

Stele, F. 1966: *Oris zgodovine umetnosti pri Slovencih, Kulturnozgodovinski poskus*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Steska, V. 1927: *Slovenska umetnost, I: Slikarstvo*. Prevalje: Mohorjeva knjižnica.

Šerbelj, F. 2002: *Baročno slikarstvo na Goriškem*. Ljubljana: Narodna galerija.

Tasca, D. 1996/1997: *Uno studioso sloveno nella Gorizia dell'Ottocento. La figura e l'opera di Štefan Kocijančič*. Diplomsko delo. Videm (Udine): Università degli studi di Udine. Facoltà di Lingue e Letterature straniere. Corso di laurea di Lingue e Letterature straniere [tipkopis].

Tavano, L. 1984: Lo storico regionale. V: *Stefano Kocijančič (1818–1883): un ecclesiastico al servizio della cultura fra Sloveni e Friulani*. Gorizia: Istituto di Storia Sociale e Religiosa, 77–88.

Tavano, S. 1984: Gli scritti di Stefano Kocijančič

sulle antichità cristiane. V: *Stefano Kocijančič (1818–1883): un ecclesiastico al servizio della cultura fra Sloveni e Friulani*. Gorizia: Istituto di Storia Sociale e Religiosa, 49–76.

Tavano, S. 2012: Antonio Morassi tra Gorizia e Aquileia. V: *Antonio Morassi: tempi e luoghi di una passione per l'arte*. Udine: Forum.

Zgonik, N. 2002: *Podobe slovenstva*. Ljubljana: Nova revija.

Spletni viri:

Spletni vir 1: <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi423852/#slovenski-biografski-leksikon> (dostop: 10. 11. 2017).

Spletni vir 2: <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi1007240/#primorski-slovenski-biografski-leksikon> (dostop: 2. 11. 2017).

Spletni vir 3: <http://www.dizionariobiograficodeifriulani.it/della-bona-giovanni-giacomo/> (dostop: 2. 11. 2017).

Spletni vir 4: <http://www.dizionariobiograficodeifriulani.it/sacchis-giovanni-antonio-detto-il-pordenone/> (dostop: 14. 11. 2017);

Spletni vir 5: <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi1013950/#primorski-slovenski-biografski-leksikon> (dostop: 14. 11. 2017).

Spletni vir 6: <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi707561/#slovenski-biografski-leksikon> (dostop: 14. 11. 2017).

Spletni vir 7: <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi707407/#slovenski-biografski-leksikon> (dostop: 14. 11. 2017).

Spletni vir 8: <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi135949/#primorski-slovenski-biografski-leksikon> (dostop: 14. 11. 2017).

Spletni vir 9: <http://www.dizionariobiograficodeifriulani.it/rotta-antonio/> (dostop: 14. 11. 2017).

Spletni vir 10: <http://www.dizionariobiograficodeifriulani.it/strata-annibale/> (dostop: 14. 11. 2017).

Spletni vir 11: <http://www.dizionariobiograficodeifriulani.it/morassi-antonio/> (dostop: 14. 11. 2017).